

Roofvogeltrek naar Afrika en de gevaren onderweg*

* Dit is een ingekorte en bewerkte versie van het verhaal dat tijdens de WRN-dag op 28 februari 1998 te Meppel werd gehouden.

Erwin van Maanen

Van de 42 roofvogelsoorten uit het West-Palearctische gebied ondernemen er 17 in het najaar de lange en gevaarlijke tocht naar Afrika. Dit gebeurt in golven, waarbij de ene soort de andere opvolgt. Bij sommige soorten trekken de volwassen vogels 2-3 weken eerder weg dan de jongen, bij andere is dat precies omgekeerd. De wijze waarop ze naar Afrika vliegen wordt bepaald door hun morfologie, in het bijzonder de verhouding tussen vleugeloppervlak en gewicht. Daarbij zijn in grote lijnen drie categorieën te onderscheiden:

- De loggere roofvogelsoorten, uitgerust met brede vleugels: arenden, gieren, Wespendien, Buizerdachtigen en wouwen. Zij kunnen met gemak zwevend en schroevend grote hoogte winnen, om vervolgens over een lange afstand op stilgehouden vleugels af te glijden. De opwaartse lift wordt gevonden in stijgwinden en in thermiekbellen; die laatste ontstaan als het aardoppervlak in de loop van de ochtend wordt opgewarmd. Deze manier van verplaatsen is energiezuinig. De reis verloopt echter via een omweg, omdat gebruik van stijgwinden is gebonden aan bergketens en thermiekgbruik de vogels dwingt grote watermassa's via landengtes over te steken (boven water geen thermiek). Op deze stuwpunten komen onder gunstige weersomstandigheden grote aantallen thermiekgbruikers samen.
- De tweede categorie betreft actieve vliegers, zoals Visarend, valken en kiekendieven. Zij trekken over een breed front, waarbij ze zich niet laten afschrikken door grote watermassa's.
- De derde en tussenliggende categorie wordt gevormd door de havikachtigen. Zij profiteren deels van thermiek, maar kunnen ook op eigen kracht grote afstanden afleggen.

Vooraf de thermiekgbruikers vormen een interessante groep vanwege hun afhankelijkheid van landengtes om watervlaktes over te steken (Bijlsma 1987). Deze groep verlaat in grote lijnen in drie hoofdstromen het Palearctische broedgebied, en keert in het voorjaar volgens min of meer dezelfde route weer terug naar de broedplaatsen.

De meest westelijke stroom begint in Scandinavië en steekt de Oostzee over in de buurt van Falsterbo in Zuid-Zweden. Deze stroom vloeit samen met die van populaties uit Midden- en West-Europa. Na de Pyreneeën te zijn gepasseerd, koersen de vogels op de Straat van Gibraltar af waar de Middellandse Zee wordt overgestoken. Onze Wespendien en het grootste deel van onze Bruine en Grauwe Kiekendieven volgen deze route. De andere twee stromen bevinden zich meer oostelijk, ontspruitend in Centraal- en

Oost-Europa, Finland en Rusland (en verder oostelijk). De vogels uit dit achterland worden gestuwd ter hoogte van de Bosporus in Turkije en langs de oostkust van de Zwarte Zee (Trans-Kaukasië). Beide stromen komen samen in Libanon en Israël, om uiteindelijk de Golven van Suez en Eilat te rondenvloeiend verder naar het zuiden af te zakken.

Een kleinere route in Europa, met overigens aanzienlijke aantallen roofvogels, heeft Centraal- en Noord-Europa als achterland en trekt via de laars van Italië richting Afrika.

Foto 1. Muurschildering met jachtscene op Malta (N. Fenech). *Hunting scene painted on remains of a building on Malta.*

In Afrika komen de Palearctische roofvogels samen op een relatief klein oppervlak (in vergelijking met de omvang van hun broedgebied). Dit is mooi te zien bij de insectivore valken, zoals Kleine Torenvalk, Roodpootvalk en Boomvalk. Zij overwinteren in zuidelijk Afrika (savannes, cultuurland) in een gebied van 3.5 miljoen km², terwijl hun gezamenlijke broedgebied 17 miljoen km² omvat. Ook de Wespindief overwintert in een klein gebied, en wel in de half-open en gesloten tropische bosgebieden van West- en Centraal-Afrika net ten zuiden van de evenaar. De kiekendieven verspreiden zich meer over de savannes en waterrijke gebieden van Afrika. Onze eigen kiekendieven zijn echter vooral in West-Afrika terug te vinden.

De lange-afstandstrekkingen onder de Euraziatische roofvogels moeten het Afrikaanse continent delen met de inheemse roofvogelbevolking. De binnenkomende overwinteraars overtreffen de lokale roofvogelsoorten in aantal, maar desondanks zijn er weinig

aanwijzingen voor onderlinge concurrentie. De wintergasten nemen een eigen ecologische plek in beslag, of ze profiteren samen met de inheemse vogels van een tijdelijke overvloed aan voedsel zonder elkaar te benadelen. Voor Wespendif en Visarend ligt dat heel duidelijk. De Wespendif ondervindt als voedselspecialist amper concurrentie. Na zijn aankomst kan hij zonder mededinger smullen van wespenbroed, dat in die periode talrijk voorradig is. De Visarend voorkomt conflicten met de Afrikaanse Visarend (eigenlijk meer een zeearend-achtige) in het binnenland door voornamelijk in de kustgebieden een stekkie in te nemen.

De meeste wintergasten zijn, in tegenstelling tot veel Afrikaanse soorten, niet strikt gebonden aan territoria. Ze zijn vrij om over de uitgestrekte savannes en cultuurlanden uit te zwermen en in te spelen op de regenstormen die over het Afrikaanse continent razen. Deze fronten bewerkstelligen na passage tijdelijke uitbarstingen van allerlei insecten (vooral termieten zijn belangrijk) en krachtige plantengroei. Deze enorme dynamiek zorgt voor een overvloed van bereikbaar voedsel.

Op de lange reis naar Afrika moeten roofvogels veel gevaren trotseren. Voor een deel van die gevaren zijn mensen verantwoordelijk. Tegenwoordig worden er in veel landen rond de Middellandse Zee en de Zwarte Zee op grote schaal trekvogels geschoten en gevangen. De schattingen van het jaarlijkse dodental lopen tot in de vele miljoenen! Hoewel wordt beweerd dat de totale jachtdruk ten opzichte van 20 jaar geleden is afgenomen (McCulloch *et al.* 1992, zie echter de bedenkingen door Dijkstra *et al.* 1995), gaat de jacht in tal van landen onverminderd door. Door modernisering neemt de jachtdruk vaak zelfs toe. Beruchte gebieden voor roofvogels zijn de Straat van Messina in Italië, Malta, Griekenland, Cyprus, Libanon en Egypte. Recente informatie uit Oost-Europa en de voormalige Sovjet-Unie leert dat de situatie daar momenteel rampzalig is, zoals in Georgië (Abuladze 1997).

De jacht op trekvogels neemt verschillende vormen aan en heeft diverse achtergronden. De volgende voorbeelden mogen dat verduidelijken.

Malta

Malta is een geval apart. Op deze kleine eilandengroep ten zuiden van Italië worden trekvogels op gruwelijke wijze als schietschijf gebruikt, of ze sterven een langzame dood in één van de vele vallen of netten (Magnin 1986, 1991). Op het eiland hebben 16.000 mensen een *license to kill*; dat is slechts 5% van de bevolking (Fenech 1992, 1997). In voor- en najaar gebruiken grote aantallen roofvogels de eilanden als tussenstop, niet wetende dat ze daarmee in een vogelhel terechtkomen. Het gaat vooral om Visarend, Bruine en Grauwe Kiekendief, Wespendif, Roodpootvalk, (Kleine) Torenavalk en Boomvalk. Aan de hand van terugmeldingen van geringde vogels (met name Visarend en Wespendif) is komen vast te staan dat deze vogels afkomstig zijn uit Noord- en Oost-Europa. Alle roofvogels zijn volgens de Maltezer wet beschermd, maar

in de praktijk worden de regels grof geschonden en bemoeien de wetshandhavers zich nauwelijks met de naleving ervan. Zelfs in beschermde reservaten en op begraafplaatsen (zelfs tijdens een begrafenis!) wordt geschoten. Als overtreders wel worden vervolgd, stelt dat niets voor. De overheid op Malta besteedt geen aandacht aan het probleem en negeert de internationale protesten. Sterker nog, de regerende socialistische partij heeft onlangs de jachtwet weer versoepeld door het jachtseizoen tijdens de doortrek te verlengen. Daarmee werden de kleine, maar positieve verbeteringen door de voormalige regering uit 1994 teniet gedaan. Ook de kerk speelt een kwalijke rol door het jachtseizoen openlijk in te zegenen. Bij de recreatieve massavernietiging worden jaarlijks 50 Visarenden, 3500 Wespendien, 16.000 kiekendien (daarvan 70% Bruine), 32.000 (Kleine) Torenvalken, 18.000 Roodpootvalken (in piekjaren) en 6500 Boomvalken afgeschoten (Fenech 1992). Andere slachtoffers zijn veel kleine arendachtigen, Aasgieren, Eleonora's Valken, Smellekens en 11.000 uilen. De perversie gaat zelfs al zo ver dat laag over het water vliegende roofvogels (kiekendien!) moeiteloos met gemotoriseerde rubberboten worden ingehaald om afgeschoten te worden. Deze vorm van schietrij vormt zelfs een reële bedreiging voor de lokale populatie Kuhls Pijlstormvogels. Bij gebrek aan vogeldoelen worden zelfs vlinders beschoten! Tegelijkertijd wordt het landschap zwaar verminkt omdat optimale schietomstandigheden worden gecreëerd door vegetatie te verwijderen; de bodem wordt vergiftigd met massa's lood.

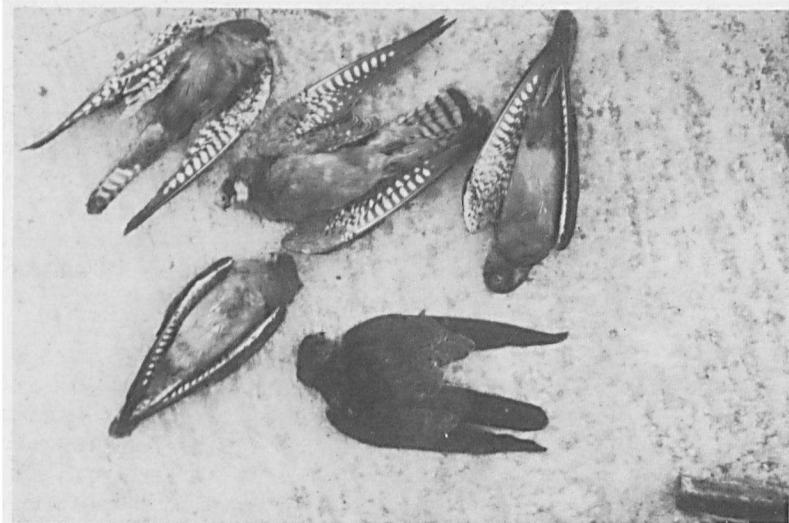

Foto 2. Geschoten Roodpootvalken (4 mannetjes, 1 vrouwtje) op Malta (N. Fenech). *Shot Red-footed Falcons (4 males, 1 female) on Malta.*

De dode vogels worden vaak niet eens opgepakt (onvindbaar of aan stukken geschoten), of anders raken ze verzeild in één van de vele collecties lelijk opgezette vogels die het

eiland rijk is. Andere doen dienst als zielig hoopje veren in een kerststalletje, of eindigen als sleutelhanger aan een autovoorraad. Dit soort banale schietpartijen worden ook in toenemende mate door Maltezers buiten Malta georganiseerd, zoals in Egypte. Daarbij worden wedstrijden gehouden wie de meeste vogels heeft afgeschoten, waarvoor zelfs prijzen worden uitgereikt. De Malta Ornithological Society (MOS) heeft weinig in te brengen tegen de machtige schietmafia. Enkele jaren geleden werden nog felle acties ondernomen, maar door lijfelijke en materiële aanslagen zit de angst er goed in. Ook internationaal is de belangstelling voor de Maltezer schietpraktijken afgenomen.

NO-Turkije, kust Zwarte Zee

Op deze plek worden ieder jaar 10.000 Sperwers gevangen (Magnin 1989). Dit is een traditionele valkerijpraktijk. De Sperwers worden in netten gelokt met een geblindeerde Grauwe Klauwier, om vervolgens in korte tijd getemd en getraind te worden voor de kwarteljacht. Deze sport is bijzonder populair in dit deel van Turkije. Veel Sperwers worden na het jachtseizoen rond eind oktober weer losgelaten. Het merendeel daarvan zal de verdere trektocht naar het zuiden niet overleven omdat inmiddels hun prooisoor-ten al zijn weggetrokken en de weersomstandigheden in het ruige berggebied sterk zijn verslechterd. Bovendien sterven er veel in gevangenschap. Daar komt bij dat de lokvogels worden gevoerd met reepjes vlees van roofvogels die ter plekke worden geschoten, waaronder grote aantallen Wespddieven, Schreeuw- en Slangenarenden, Balkansperwers en diverse valkensoorten. Jaarlijks worden op die manier naar schatting 15.000 roofvogels om zeep gebracht.

Deze voorbeelden zijn slechts het topje van de ijsberg. Zo mogelijk nog veel desastreuzer is de habitatvernietiging, waardoor alleen al in Turkije in deze eeuw 1.300.000 ha aan wetlands is verdwenen (Magnin & Yazar 1997). En het uiteenvallen van de Sovjet-Unie heeft op veel plaatsen tot totale chaos geleid, inclusief het wegvallen van de magere roofvogel- en gebiedsbescherming die daar inmiddels zijn intrede had gedaan. Dus hoewel er in de jaren tachtig 2% van Kaukasië beschermd gebied was (898.200 ha in totaal, verdeeld over 60 beschermde gebieden, waaronder 39 natuureservaten), was dat toen al veel te weinig en is er momenteel zelfs in die gebieden geen enkele wettelijke macht die de bescherming kan effectueren (Abeladze 1997).

Veel van deze problemen zijn terug te voeren op ongebreidelde bevolkingstoename, oorlog, ontbossing, wateronttrekking, introductie van monocultures, overbegrazing, gebruik van gevaarlijke bestrijdingsmiddelen en gestegen welvaart (verveling, meer en efficiëntere wapens onder handbereik). Wat het gezamenlijke effect van al deze invloeden op roofvogels is, laat zich raden. Niet voor niets vertoont een aantal soorten een dramatisch dalende populatietrend, zoals Wespddief (Scandinavië), Zwarte Wouw (Oost-Europa, Rusland), Aasgier, Steppenkiekendief, Grauwe Kiekendief, Bastaardarend, Steppenarend, Keizerarend, Havikarend, Kleine Torenvalk, Roodpootvalk, Lannervalk en Sakervalk (Tucker & Heath 1994). Voor wat betreft de stuitende slachtpartij van roofvogels in Zuid-Europa, het meest pregnant verbeeld op Malta, zou

het de georganiseerde jachtwereld sieren indien ze druk van binnenuit zouden uitoefenen om aan deze praktijken een eind te maken. Duidelijk is in ieder geval dat afschot van roofvogels (in alle landen rond de Middellandse Zee wettelijk verboden, enkele uitzonderingen daargelaten) al geruime tijd door vogel- en natuurbeschermers ter plekke aan de orde is gesteld en dat die protesten niets (of althans heel weinig) hebben geholpen. Voorwaar een mooie taak voor de jagers zelf.

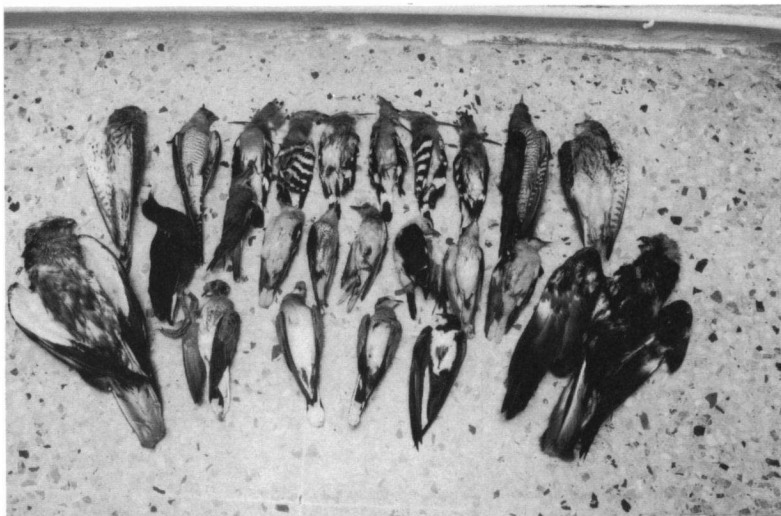

Foto 3. De oogst van een dagje schieten op Malta: Torenvalken, Koekoeken, Waterhoen, Wielewalen, Tortelduiven, Alpengierzwaluw en Bruine Kiekendieven (N. Fenech). *Kestrels, Cuckoos, Moorhen, Golden Orioles, Turtle Doves, Alpine Swift and Marsh Harriers, shot during migration on Malta.*

Met dank aan Rob Bijlsma, Gernant Magnin en een toegewijde natuurbeschermers op Malta die om begrijpelijke redenen liever ongenoemd wil blijven.

Literatuur

- Abuladze A. 1997. Status and conservation problems of raptors in Caucasia. Newsletter WWGBP 26/27: 15-19.
- Bijlsma R.G. 1987. Bottleneck areas for migratory birds in the Mediterranean region. ICBP Study Report 18. ICBP, Cambridge.
- Dijkstra C., Beemster N., Zijlstra M., van Eerden M. & Daan S. 1995. Roofvogels in de Nederlandse wetlands. Flevovericht 381. Rijkswaterstaat Directie IJsselmeergebied, Lelystad.
- Fenech N. 1992. Fatal flight: The Maltese obsession with killing birds. Quiller Press, London.
- Fenech N. 1997. Bird shooting and trapping in the Maltese islands - some socio-economic, cultural, political, demographic and environmental aspects. PhD Thesis, University of Durham, Department of Geography, Durham.
- Magnin G. 1986. An assessment of illegal shooting and catching of birds in Malta. ICBP Study Report

13. ICBP, Cambridge.

Magnin G. 1989. Falconry and hunting in Turkey during 1987. ICBP Study Report 34. ICBP, Cambridge.

Magnin G. 1991. Hunting and persecution of migratory birds in the Mediterranean region. ICBP Technical Publication 12: 63-75.

Magnin G. & Yazar M. 1997. Important bird areas in Turkey. DHKD, Istanbul.

McCulloch M.N., Tucker G.M. & Baillie S.R. 1992. The hunting of migratory birds in Europe: a ringing recovery analysis. Ibis 134 suppl. 1: 55-65.

Tucker G.M. & Heath M.F. 1994. Birds in Europe: Their conservation status. BirdLife International, Cambridge.

Adres: Zuidelijke Parallelweg 142, 6812 BZ Arnhem (contactadres vanaf 28 mei 1998: Molenstraat 54, 7411 NT Deventer).

Vogelaars trekken massaal naar Schier om zeldzame witte giervalk te zien

Van een onzer verslaggevers SCHIERMONNIKOOG – Op de kwelders van Schiermonnikoog is dinsdagmiddag een giervalk neergestreken. Biologiestudent Leon Peters ontdekte de vogel vanaf 'de Herdershut', een onderzoeksgebouw van de Rijksuniversiteit Groningen. Volgens Peters gaat het om een vrouwelijk exemplaar. De grote valk kan meer dan twee kilo wegen, acht maal meer dan de algemene torenvalk.

De waarneming is doorgegeven aan het netwerk van de Dutch Birding Association, waarna tientallen vogel-

laars gisteren de boot naar Schier hebben gepakt om de vogel te bekijken. In het weekend worden honderden nieuwsgierigen verwacht.

De giervalk broedt in hoog-noordelijke streken. Op IJsland en in Scandinavië komen nog ongeveer 900 paartjes voor. Het is de zesde keer dat de giervalk in ons land gezien wordt, maar pas de tweede keer dat het om een zeldzaam wit exemplaar gaat. De laatste keer gebeurde dat in 1909, toen een vogel geschoten werd bij Rijsbergen (NB). Dat was een onvolwassen dier dat – hoewel van de wit-

te kleurafase – door zijn jonge leeftijd voornamelijk bruin was, en daardoor minder 'interessant' dan het vrijwel volwassen dier dat nu op Schiermonnikoog zit.

Het is ook pas de tweede keer dat een giervalk een bezoek aan Nederland overleefde: vier van de zes keer werd de zeldzame bezoeker neergeschoten. Dat gebeurde vooral in de vorige eeuw, toen er nog anders tegen vogelbescherming werd aangekeken.

Giervalken worden onder meer door illegale handel bedreigd. Criminele vogelvangers halen jonge vogels uit het nest en verhandelen deze. De laatste jaren is een aantal Duitse netwerken opgericht die Noorse vogels naar het Midden-Oosten doorsluisden. Daar worden de vogels afgericht voor de valkerij.

De prijs van een giervalk wordt bepaald door de witheid van het kleed. Voor een vogel als die op Schiermonnikoog zou een Arabische sjeik volgens kenners al snel 80.000 gulden overhebben. Maar op de kwelders van Schier zit de giervalk volkomen veilig. Ze is schuw, vliegt regelmatig rond, en is al een keer gezien terwijl ze rustig van een wilde eend zat te eten.

De witte giervalk die in 1909 geschoten werd, belandde in een museum.

TJW, 20 maart 1990